

Hogeschool Inholland
Lectoraat Jeugd en Samenleving

Universiteit Leiden
Instituut voor Culturele Antropologie
en Ontwikkelingssociologie

“Zei ik echt: de witte kamer?”

Amsterdamse jongeren en verkiezingen

Zulia Rosalina, Sietske Zweegman, Sammie Bouwmeester, Femke Kaulingfreks,
Elena Ponzoni en Anouk de Koning 23 september 2021

“Zei ik echt: de wítte kamer?”

Amsterdamse jongeren en verkiezingen

Auteurs Zulia Rosalina, Sietske Zweegman, Sammie Bouwmeester,
Femke Kaulingfreks, Elena Ponzoni en Anouk de Koning

Onderzoekslijnen Lectoraat Jeugd en Samenleving (Hogeschool Inholland)
Instituut voor Culturele Antropologie en
Ontwikkelingssociologie (Universiteit Leiden)

Soort object Rapportage

Datum 23 september 2021

Afbeelding omslag: Jessie Kamp
Toegankelijkheid van het recht van “Zei ik echt:
de witte kamer??” is in licentie gegeven
volgens een Creative Commons
Naamsvermelding-GelijkDelen 4.0
Internationaal-licentie
2021 Hogeschool Inholland

Inhoudsopgave

Introductie	4
Methode	5
1. Verschillende vormen van politieke participatie	7
2. ‘Thematische betrokkenheid’	8
3. Vertrouwen in de politiek	9
4. Representativiteit	12
5. Politiek zelfvertrouwen	13
6. Politieke educatie	15
7. En... gestemd?	18
8. Adviezen van jongeren	20
Referenties	22

Introductie

Bij de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2021 was de opkomst onder jongeren tussen de 18 en 24 jaar hoger dan bij voorgaande verkiezingen.¹ Goed nieuws, zeker in het licht van bestaande zorgen over een lage opkomst onder jongeren. Hoewel de hoge opkomstpercentages bij de laatste landelijke verkiezingen veelbelovend zijn, weten we ook dat lager opgeleide jongeren nog steeds minder vaak stemmen dan hoger opgeleide jongeren.² Er is in Amsterdam sprake van participatieve ongelijkheid: verschillen in opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen zijn de afgelopen decennia groter en structureel geworden, met name omdat in buurten aan de randen van Amsterdam de opkomst blijft dalen (Vermeulen, Hartevelde & Michon, 2020). Wat kunnen (lokale) overheden doen om de betrokkenheid van jongeren vast te houden? En hoe kunnen jongeren die nog niet stemmen ook betrokken worden bij de representatieve democratie?

Met de landelijke verkiezingen van 2021 achter de rug en de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 in het vooruitzicht is het een goed moment om de houding van Amsterdamse jongeren tegenover verkiezingen te verkennen. Wat beweegt jongeren om wel of niet te stemmen, en welke rol speelt politiek in hun leven? Jongeren die niet stemmen lijken zich misschien weinig bewust van politieke en maatschappelijke kwesties, maar is dit eigenlijk wel zo? Interesseert politiek ze niet of laten zij misschien op andere manieren hun stem horen?

De afdeling Democratisering van de Gemeente Amsterdam gaf onderzoekers van het lectoraat Jeugd en Samenleving van Hogeschool Inholland en het Instituut voor Culturele Antropologie en Ontwikkelingssociologie van de Universiteit Leiden opdracht om een verkennend onderzoek te doen naar de rol van politiek en stemmen in het leven van jongeren in Amsterdam. Door middel van interviews, focusgroepen en straatgesprekken hebben we onderzocht wat jongeren beweegt om wel of niet naar de stembus te gaan, en hoe ze meer algemeen denken over politiek. We hebben ons gericht op *first time voters*, in de leeftijdscategorie van 18 tot 26 jaar, die tijdens de laatste verkiezingen voor de eerste of tweede keer mochten stemmen. We besteedden daarbij speciaal aandacht aan gesprekken met jongeren in Amsterdam Zuidoost, Nieuw-West en Noord: stadsdelen waar de opkomst lager is dan gemiddeld en waar volgens de statistieken sprake lijkt te zijn van representatieve en participatieve ongelijkheid.

Wij gaan in deze rapportage in op verschillende vormen van participatie, de thema's die jongeren aanspreken, vertrouwen in de politiek en politiek zelfvertrouwen, het belang van representativiteit en politieke educatie. Jongeren blikken daarnaast nog terug op de verkiezingen. Met hun adviezen aan de gemeente en politiek hebben zij het laatste woord.

¹ Zie o.a. <https://nos.nl/collectie/13860/artikel/2373083-verkiezingen-in-cijfers-hoge-opkomst-onder-jongeren-en-zorg-belangrijkste-thema> en <https://www.trouw.nl/binnenland/waarom-jongeren-massaal-naar-de-stembus-gingen-b6c97673/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>

² Zie o.a. <https://www.binnenlandsbestuur.nl/Uploads/2017/12/Politieke-betrokkenheid-in-Nederland.pdf> en <https://www.socialevraagstukken.nl/maak-werk-van-burgerschapsonderwijs-vooral-op-het-vmbo/>

Methode

Het veldonderzoek is verricht door Sammie Bouwmeester, in het kader van haar Masterstudie antropologie, Universiteit Leiden, en door Zulia Rosalina en Sietske Zweegman, onderzoekers en docenten bij het lectoraat Jeugd en Samenleving, Hogeschool Inholland. Ze zijn hierbij begeleid door Anouk de Koning (Universiteit Leiden) en Femke Kaulingfreks en Elena Ponzoni (Hogeschool Inholland), die ook meeschreven aan deze rapportage.

Sammie sprak 16 jongeren met verschillende achtergronden en opleidingsniveaus over hun ideeën over politiek en hun relatie tot stemmen, en hield zeven focusgroepen met in totaal 29 deelnemers. Ook was ze aanwezig bij verschillende bijeenkomsten die te maken hadden met de relatie tussen jongeren en politiek en stemmen, zoals debatlessen, een les burgerschap op een mbo, vergaderingen van jongerenraden, een demonstratie, de avondklokrellen en bij een stembureau op de verkiezingsdag. Verder vulden 85 jongeren na afloop van de verkiezingen een online enquête in. 13 daarvan gaven aan niet gestemd te hebben.

Sietske en Zulia hebben met 25 jongeren informele straatgesprekken en diepte interviews gevoerd. De straatgesprekken in Amsterdam Zuidoost, Nieuw-West en Noord waren overwegend met jongeren die niet gestemd hebben bij de landelijke verkiezingen in 2021. In totaal hebben meer dan 155 Amsterdamse jongeren deelgenomen aan het onderzoek, met verschillende opleidingsniveaus en culturele achtergronden.

Tijdens de straatgesprekken, observaties en interviews hebben wij jongeren aangesproken in hun eigen omgeving: op straat, op hun werk, op hun school, bij hun studentenvereniging, op een voetbalveld of een visje etend bij de viskraam. Jongeren zijn snel geneigd om sociaal-wenselijke antwoorden te geven wanneer zij formeel, bijvoorbeeld via een vragenlijst van school of de gemeente, worden aangesproken. Met de etnografische benadering in dit onderzoek hebben we getracht om een beeld te geven van hoe jongeren in concrete situaties en in hun dagelijkse omgeving reageren op vragen over hun politieke betrokkenheid. Hierdoor kan een beter begrip ontstaan van de rol van politiek in de leefwereld van jongeren.

De onderzoekers die de data hebben verzameld vallen zelf net buiten de leeftijdscategorie van de doelgroep, maar konden vanuit hun eigen leefwereld gemakkelijk aansluiten bij de leefwereld van de jongeren. Er is in het onderzoeksteam veel gereflecteerd op de rol en invloed van de onderzoekers om zo de betrouwbaarheid te waarborgen. Zo merkten de onderzoekers dat bepaalde onderwerpen ook door henzelf als ongemakkelijk, kwetsbaar of confronterend werden ervaren. Denk bijvoorbeeld aan de woningcrisis, terwijl zij zelf op dit moment ook moeilijk aan een woning kunnen komen. Of ze zagen dat respondenten van kleur bij het onderwerp discriminatie meer toenadering zochten tot de onderzoeker van kleur, en oogcontact met de andere onderzoekers meden. Dergelijke interactieaspecten worden ook meegenomen in deze rapportage, omdat zij iets zeggen over hoe jongeren (inclusief de onderzoekers zelf) politiek ervaren.

Impact van corona

Dit onderzoek heeft plaatsgevonden gedurende de corona (COVID-19) pandemie, deels in een lockdown. Deze omstandigheden hebben natuurlijk ook invloed gehad op de jonge stemmers in ons onderzoek. Jongeren ervaren al langer een toenemende onzekerheid over hun toekomst: de wooncrisis, hoge studiekosten en de klimaatcrisis zorgen voor een weinig rooskleurig perspectief. Toen corona uitbrak, werd de al onzekere toekomst van jongeren nog veel onzekerder.³ Daarnaast werd in de politiek weinig rekening gehouden met de belangen van jongeren.

“Ze zeggen: de jongeren willen alleen maar uitgaan. Maar dat is niet het enige wat we willen. We worden een beetje gek. Je kan niets doen. Eigenlijk is alles van je afgenomen. Geen bioscoop, de winkels dicht, geen restaurants, geen uitgaan. Niet dat ik dat doe, maar het is toch wel een stukje socializen. Dat is gewoon heel slecht voor onze mentale gezondheid. Het enige wat je nu doet, de meesten dan, is werk, school, thuis en klaar.”

In de interviews deelden jongeren hun zorgen over het online-onderwijs en hun gebrek aan inkomsten. Veel jongeren verloren hun bijbaan die essentieel was om hun hoge huren te kunnen betalen. Online-onderwijs kwam in de plaats van fysiek onderwijs; de kwaliteit ging omlaag maar het collegegeld bleef gelijk. Ook tijdens de avondklokken kwamen frustraties naar boven van jongeren die zich beperkt voelen in hun ontwikkeling en vrijheid.

We benaderen een jongen die samen met zijn vader langs de zijlijn staat te kijken bij de avondklokken in Osdorp. Ze wonen om de hoek en zijn eigenlijk op weg naar huis. We vragen de jongen of hij van plan is te gaan stemmen. Hij vertelt dat het de eerste keer is dat hij mag gaan stemmen, maar dat hij nog niet precies weet op welke partij hij moet stemmen. Hij overweegt D66. Hij merkt op dat jongeren geen plek hebben om naartoe te gaan in de buurt. Zeker niet tijdens de lockdown, maar eigenlijk was dat voor corona ook al zo. “Jongeren vervelen zich. Ze hebben geen plek om samen te komen en geen toekomstperspectief. Ze worden gek en dat zie je nu op straat.”

De moeilijke coronasituatie heeft bijgedragen aan een gevoel van urgentie, waardoor meer jongeren naar de stembus zijn gegaan. Tegelijkertijd hebben ze nog minder vertrouwen in de zittende politici gekregen.

³ Opiniestuk: [Opinie: ‘Jongeren willen niet alleen maar feesten’ | Het Parool](#)

1. Verschillende vormen van politieke participatie

In dit onderzoek hebben wij zowel jongeren gesproken die gestemd hebben, als jongeren die niet hebben gestemd. Het is niet automatisch zo dat jongeren die gestemd hebben meer politiek bewust of betrokken zijn dan hun leeftijdsgenoten die niet hebben gestemd.

Politieke betrokkenheid kan zich op verschillende manieren uiten. *Formele politieke participatie* (participeren in formele politieke instituties en activiteiten) uit zich, naast stemmen of actief zijn in een politieke partij, ook in andere praktijken, zoals lid worden van een jongerenraad, deelnemen aan publieke vergaderingen of in andere inspraakorganen. Daarnaast bestaat er ook *informele politieke participatie*. Daarbij gaat het om activiteiten die niet direct onderdeel uitmaken van politieke instituties, maar wel uiting geven aan politieke belangen of idealen (Fisher, 2012).

Bepaalde vormen van informele politieke participatie herkennen we meestal meteen als politiek betekenisvol, zoals demonstreren of andere vormen van activisme, of het deelnemen aan fora en petitieën waarin politieke onderwerpen aan bod komen. Andere vormen van participatie worden niet altijd direct als politiek herkend, maar kunnen wel degelijk een politieke lading hebben. Dit zijn vaak activiteiten of expressievormen die zich meer in het alledaagse leven van jongeren afspelen. Te denken valt aan het luisteren van muziek over maatschappelijke onderwerpen of het maken van leefstijlkeuzes met een politieke betekenis, zoals veganistisch eten. Informele politieke participatie kan in de publieke sfeer plaatsvinden (online, op straat, en in de populaire cultuur), maar ook in het persoonlijk leven van jongeren (Kaulingfreks, 2017).

Jongeren die zich onvoldoende gerepresenteerd voelen, die het gevoel hebben dat zij geen toegang hebben tot formele vormen van politieke participatie, of die het oneens zijn met de manier waarop het politieke systeem in Nederland is georganiseerd, hebben vaak het gevoel dat zij hun politieke betrokkenheid alleen via informele kanalen kunnen uiten. Soms stemmen jongeren niet omdat ze denken dat ze toch geen invloed kunnen hebben, soms omdat ze liever op andere manieren politieke besluitvorming beïnvloeden.

Aanbeveling: Zorg dat je als gemeente goed op de hoogte bent van de verschillende uitingsvormen van informele politieke participatie in de stad en onderzoek welke jongeren daar interesse in hebben, en waarom. Probeer met initiatieven voor jeugdinspraak en -participatie meer aan te sluiten bij deze uitingsvormen.

Veel jongeren geven aan dat zij zich ernstig zorgen maken over politieke en maatschappelijke kwesties, zoals het klimaat, onderwijs of de wooncrisis, maar niet geloven in de effectiviteit van hun stem. Wanneer ze wel stemmen, betekent dit ook niet automatisch dat zij stemmen als de meest zinvolle vorm van politieke participatie beschouwen. Tijdens het protest tegen de studieschuld, georganiseerd door #nietmijnschuld, vertelde een jonge vrouw dat ze, hoewel ze wel ging stemmen, er weinig vertrouwen in had dat haar stem verschil zou maken, en dat ze daarom hier was, bij dit protest.

De politiek luistert niet naar ons. Ik bedoel nu ook: we mogen wel protesteren en dan komen politici soms naar het protest om te 'luisteren' naar onze punten, allemaal mooie woorden, maar vervolgens doen ze er in de praktijk niks mee. Er wordt gewoon nooit actie ondernomen.

Jongeren kunnen dus betrokken zijn bij maatschappelijke thema's die voor hen belangrijk zijn, maar tegelijkertijd zoekende zijn naar manieren om invloed uit te kunnen oefenen, die echt een voelbaar verschil kunnen maken. Zo gaven sommige jongeren die wij spraken aan hun politieke betrokkenheid niet te (willen) vertalen in een stem voor een politieke partij, terwijl ze wel met vrienden en familie praten over hun politieke opvattingen of deelnemen aan initiatieven in de buurt. Deze jongeren steken

liever zelf de handen uit de mouwen om dingen in de samenleving te veranderen, en hebben er weinig vertrouwen in dat de politiek bepaalde sociale problemen gaat oplossen.

Toen ik nog een tussenjaar had was ik lid van een organisatie die vrijwilligerswerk deed in Amstelveen. Dat was via zo'n app. Mensen die hulp nodig hadden gooiden dat in de app en dan kon je hulp aanbieden. Dat was bijvoorbeeld boodschappen halen of honden uitlaten.

Er is bijvoorbeeld een bakkerij en die hebben heel veel brood, maar ze verkopen niet alles in een keer. Mijn vader en ik gaan dan het brood ophalen en hij doneert het dan aan bijvoorbeeld aan voedselbanken of geeft het aan gezinnen.

Ook het delen van overtuigingen en discussies over politiek op sociale media bleek bij de jongeren die wij spraken een belangrijke uiting te zijn van betrokkenheid. Ze delen online informatie en vragen aandacht voor zaken die ze belangrijk vinden. Sommige jongeren gaven aan het gevoel te hebben via sociale media wel impact te hebben, en een positieve invloed uit te kunnen oefenen op anderen, bijvoorbeeld wanneer ze veel positieve reacties krijgen op hun posts.

Politici zijn voor veel jongeren niet direct de geschikte personen om mee van gedachten te wisselen over hun opvattingen, omdat ze bang zijn dat politici hen niet zouden begrijpen. Sommigen noemden wel positieve rolmodellen die in hun ogen makkelijker te benaderen zijn, en waar zij wel politieke thema's mee zouden willen bespreken. Het gaat dan vaak over rolmodellen die online in contact staan met jongeren.

Ik denk aan Defano Holwijn. Hij gaat soms wel eens live op Instagram en soms ook met specifieke topics. Soms zijn het ook gewoon grapjes, maar soms heeft hij het wel gewoon over punten. Hij had het bijvoorbeeld ook best vaak over racisme. Heel veel mensen kijken naar hem en zijn bereik is ook heel groot. Dus ik denk dat ik zoiets wel met hem zou willen bespreken. Ik vind het heel leuk, nu met FC Avondklok, dat is voor mensen die zich vervelen in de avond. Dan kunnen ze naar die live gaan kijken.

Aanbeveling: Ondersteun jongeren bij het uiten van hun stem op een manier die voor hun prettig is. Zorg voor fysieke zichtbaarheid en luister naar jongeren die het initiatief nemen om hun stem te laten horen. Zoek hierbij de verbinding met sociale professionals of rolmodellen die jongeren vertrouwen. Vraag rolmodellen die zowel on- als offline Amsterdamse jongeren aanspreken hoe zij de politieke betrokkenheid van jongeren kunnen stimuleren en ondersteun hen daarin.

2. 'Thematische betrokkenheid'

Veel jongeren uitten zorgen over de toekomst. Hierbij kwamen veel verschillende thema's aan bod: van de wooncrisis tot de coronacrisis. Ook het ontbreken van politieke actie en aandacht voor de thema's die jongeren belangrijk vinden, zoals studieschuld of klimaatverandering, was een terugkerende ervaring.

De houding van veel jongeren die wij spraken kunnen we 'thematisch' noemen, als vertaling van het Engelstalige begrip *cause-oriented* politieke betrokkenheid (Norris, 2004). Zij toonden zich geïnteresseerd in specifieke maatschappelijke kwesties die zij belangrijk vinden en die dicht bij henzelf staan. Het kan gaan over onderwerpen waar ze zelf in hun dagelijks leven mee te maken krijgen zoals de wooncrisis, kansenongelijkheid, armoede en discriminatie, maar ook over thema's die hen zelf (nu)

niet direct raken maar waar ze zich wel zorgen over maken, zoals de klimaatcrisis, ouderenzorg, vluchtelingenopvang of dierenrechten.

Mijn broer heeft een keer gesolliciteerd met een nep-naam en werd toen ineens wel uitgenodigd, maar met zijn eigen naam niet. Er moet iets veranderen aan de arbeidsmarkt.

Hoewel de meeste jongeren die we spraken het belangrijk vonden om te stemmen, had vrijwel niemand het idee dat stemmen de problemen die zij ervoeren zou kunnen oplossen. Zo werd het onderwerp wonen bijna door alle jongeren genoemd. Een jonge man die aan het werk was bij een gamehal in Amsterdam Zuidoost vertelde dat hij een keer naar de bank was gegaan toen hij 18 werd om te kijken of hij ooit een huis zou kunnen kopen. Hij ging daar ontmoedigd en teleurgesteld weg. Als je ouders geen geld hebben kun je geen huis kopen, daar was hij van overtuigd geraakt. Hij gaf aan dat het hem daarom allemaal niet zo veel meer uitmaakte wat er in de politiek gebeurde: “Al die dingen die voor rijke mensen geregeld worden door de politiek gelden toch niet voor mij.”

Vaak vonden jongeren het moeilijk om hun opvattingen over de voor hen belangrijke thema's te verbinden aan een voorkeur voor een politieke partij. Ze kregen onvoldoende beeld van de standpunten van partijen, of waren het alleen met bepaalde standpunten eens. Ook hebben jongeren het gevoel dat het stemmen op een bepaalde partij leidt tot concessies aan bepaalde principes, idealen of belangen die ze liever niet los willen laten. Een jonge vrouw gaf bijvoorbeeld aan dat zij liever per thema zou stemmen en zo haar stem tussen verschillende partijen zou willen verdelen.

Uiteindelijk is het maar een heel klein gedeelte van de dingen die je wilt, die ook daadwerkelijk gebeuren, zelfs bij de partij waar je op stemt. Daarom vind ik het wel echt moeilijk om enthousiast te zijn over stemmen, en om eerlijk te zijn weet ik niet hoe dat kan worden opgelost. Er zijn zoveel meningen in de samenleving dat ik soms het gevoel krijg dat er toch niks gaat gebeuren, iedereen spreekt elkaar toch tegen.

Wat uit het regeerakkoord komt lijkt niet op het partijprogramma waarop je hebt gestemd, zowel voor oppositie- als coalitiepartijen. Dan voelt je stem, of zelfs een zetel voor een partij, best waardeloos. Stemmen is belangrijk, als de politiek een goed systeem is. Dat is het nu niet.

Jongeren die zich druk maken over specifieke maatschappelijke kwesties spreken zich sneller uit via petitities of door mee te doen aan acties of demonstraties dan door te stemmen.

Aanbeveling: Bekijk of de communicatie over verkiezingen meer vanuit politieke en maatschappelijke thema's ingestoken kan worden. Bijvoorbeeld: Waarom is de wooncrisis zo'n urgent thema in Amsterdam? Wat vinden jongeren en wat vinden verschillende partijen hiervan?

3. Vertrouwen in de politiek

Politiek vertrouwen is een cruciale factor in de relatie tussen jongeren en verkiezingen. Wij maken hierbij een onderscheid tussen extern en intern vertrouwen in de politiek en het kiesstelsel. ⁴ Extern vertrouwen, of vertrouwen in de politiek, betreft de responsiviteit en betrouwbaarheid van het politieke

⁴ In navolging van Andersons onderscheid tussen 'internal political efficacy' versus 'external political efficacy' (Anderson, 2010; Hooghe & Marien, 2013).

systeem zelf. Bijvoorbeeld: Maakt mijn stem daadwerkelijk verschil? Kan ik politici en politieke partijen die bepaalde beloftes maken, vertrouwen? Intern vertrouwen, oftewel politiek zelfvertrouwen, gaat over de vraag of iemand vertrouwen heeft in het eigen vermogen om een verschil te maken. Bijvoorbeeld: Heb ik zelf voldoende kennis en toegang tot informatie? Heb ik de intellectuele capaciteit om een weloverwogen keuze te maken?

Bij een behoorlijk deel van de jongeren die wij hebben gesproken was het vertrouwen in de politiek en met name in het nut van stemmen duidelijk laag. Dit zagen we in de interviews en focusgroepen, maar ook zeker tijdens de straatgesprekken. Hoewel sommige jongeren die we op straat spraken zeiden stemmen belangrijk te vinden, uitten de meeste jongeren vooral veel zorgen en twijfels over de zin van stemmen. Aangezien de straatgesprekken plaatsvonden in wijken waar sprake is van participatieve ongelijkheid is het juist belangrijk om stil te staan bij het perspectief van deze jongeren op politiek en de mate waarin zij het gevoel hebben impact te kunnen maken. In Engelstalig onderzoek heet dit ‘political efficacy’, het vertrouwen dat individuele politieke acties daadwerkelijk impact kunnen hebben op het politieke proces (Anderson, 2010).

Zowel jongeren die gestemd hadden als jongeren die niet hadden gestemd gaven in meerderheid aan niet te geloven dat de eigen stem een verschil kan maken. Jongeren benadrukten hierbij vooral het gebrek aan transparantie van het politieke systeem en het feit dat politici hun beloftes niet nakomen.

Een paar jaar geleden werd ons beloofd dat het leenstelsel teruggedraaid zou worden. Nu zit ik straks met een BKR registratie.

Wat er gebeurt in de politiek staat heel ver van mij af. Ik doe gewoon mijn ding en ik heb niet het idee dat wat er in de politiek gebeurt ook maar een klein beetje invloed heeft op mijn leven. Daarbij ben ik het met geen partij voldoende eens om het belangrijk te vinden dat ze ‘winnen’.

Zij schreven dit gebrek aan vertrouwen ook toe aan andere jongeren uit hun omgeving: “Ik heb best wel veel mensen om mij heen die niet stemmen. Omdat ze niet echt vertrouwen hebben dat er iets zal veranderen door hun stem.” Er is dus duidelijk sprake van een gebrek aan extern politiek vertrouwen bij deze jongeren en hun directe sociale omgeving. Recente gebeurtenissen zoals de Toeslagenaffaire, de affaire rond Omtzigt, en het gebrek aan aandacht voor de impact van de coronamaatregelen op jongeren hebben dit toch al precare vertrouwen weinig goed gedaan.

Wat er afgelopen tijd bezig is, sinds corona, en wat ik heel jammer vind, zijn de fouten die naar boven komen vanuit de regering. Dat vind ik echt heel erg. Zo erg dat ik niet meer de behoefte heb mee te gaan in het nieuws. Ik wil niet meer weten wat er gaat gebeuren, omdat het niet meer echt positief voor mij klinkt. En dat ik merk dat er niet echt oplossingen komen. Dat kan mij wel echt heel erg irriteren.

Veel jongeren hebben twijfels over de intenties van politici: zijn ze bezig om hun eigen positie in de politiek veilig te stellen of zijn ze daadwerkelijk bezig om het volk te vertegenwoordigen? Uit het nieuws maken jongeren op dat het eigen belang van politici soms zwaarder lijkt te wegen dan het algemeen belang.

Dat wou ik ook nog zeggen, volgens mij ging het over Dijkhof die een of andere toeslag kreeg voor zijn reiskosten, bizar veel, terwijl hij gewoon om de hoek woonde. Maar al dat soort geneuzel zou ik wel proberen aan te pakken. Heel vaak heb ik ook het idee dat die mensen wel zeggen dat ze er zitten voor de grotere groep, maar dat ze er eigenlijk voor zichzelf zitten en niet voor de rest.

Veel jongeren vinden de Haagse politiek een ver-van-hun-bed-show. Een jongen beschreef politiek als een spel waarbij poppetjes met elkaar de strijd aangaan, een ander de Tweede Kamer als een plek waar het niet over mensen gaat, maar over wetten en regelingen. Dit ogenschijnlijke gebrek aan aandacht voor de menselijke maat en voor daadwerkelijke doorwerking van politieke besluitvorming in de samenleving voedt het wantrouwen van jongeren. Veel van de jongeren benadrukten dat zij een grote afstand voelen tot de politiek in Den Haag, omdat ze weinig impact ervaren van de politiek op

hun eigen dagelijkse leven. Zoals een jonge man het uitdrukte: “Ik heb geen vertrouwen in de politiek. Als mensen keer op keer beloven dat deze fiets geel wordt, maar het gebeurt niet en de fiets blijft tien jaar hetzelfde. Waarom zou je dan meedoen?”

Aanbeveling: Zorg ervoor dat de impact van politieke beslissingen in het dagelijkse leven van jongeren zichtbaar en bespreekbaar wordt.

Politieke en gemeentelijke beslissingen voelen voor veel jongeren als iets heel groots en abstracts, en ze hebben niet direct zicht op wat dit voor hen gaat betekenen. Ze hebben zelfs vaak het gevoel dat het niet over hen gaat. Voor jongeren is het moeilijk om die vertaalslag te maken. Sluit daarbij aan op de leefwereld van jongeren en onderwerpen waar zij dagelijks mee te maken hebben en waar ze wel een beeld van hebben.

Blijf ook na de verkiezingen duidelijk aan jongeren uitleggen wat er met bepaalde plannen gebeurt en benoem eerlijk waarom bepaalde dingen niet gebeuren. Ga naar jongeren toe in hun eigen leefomgeving om ze te informeren, bijvoorbeeld op school en in de wijk. Maak duidelijk welke concrete impact jongeren wel en niet kunnen verwachten van politieke keuzes in hun directe leefomgeving.

Het gebrek aan vertrouwen bleek vooral in Zuidoost, Nieuw-West en Noord duidelijk gevoeld te worden door problemen in de eigen wijk en leefomgeving. Jongeren noemden dat zij weinig kans maken op een goede en betaalbare woning in Amsterdam of dat er weinig activiteiten zijn voor jeugd in de wijk. Jongeren kunnen hierdoor de politieke partijen die zeggen betrokken te zijn bij hun wijken niet meer serieus nemen. We spraken ook jongeren die zo druk bezig zijn om hun hoofd boven water te houden, dat ze weinig ruimte ervaren om zich met politieke onderwerpen bezig te houden. Wanneer het persoonlijke leven van jongeren te veel aandacht vraagt, wordt het moeilijk voor ze om de blik naar buiten, op de maatschappij te richten.

We zien op een plein een ‘meidenbus’ staan en besluiten ernaartoe te lopen. Er staan twee vrouwen, die ons enthousiast verwelkomen: “Eindelijk zijn er ‘ladies!’” We leggen uit waar we mee bezig zijn en vragen of zij weleens met meiden over politiek spreken. Het antwoord: “Wij spreken meiden die helemaal niet bezig zijn met politiek en daar geen ruimte voor hebben. Meiden die op banken slapen, een loverboy nog achter zich aan hebben zitten, meiden met schulden.”

Ook bleek de overtuiging dat concrete problemen niet aangepakt worden door de politiek soms verbonden te zijn met een meer algemene ervaring van ‘gebrek aan respons’ vanuit de samenleving, instituties of professionals, wanneer jongeren hier met hun problemen bij aankloppen:

Bijvoorbeeld als ik stap naar een psycholoog en zeg dat ik problemen thuis heb, daar wordt niet echt iets mee gedaan. ‘Dan gaan we kijken of we je naar een moederhuis kunnen sturen’, dat is dan de eerste optie die naar boven komt. Ik merk dan dat als zo iemand dat tegen mij zegt bijvoorbeeld, dan sta je er in je eentje voor. Je moet voor jezelf naar oplossingen gaan zoeken. Want er gebeurt niet echt iets of er zijn niet echt antwoorden die mensen kunnen geven van: ‘Oké, het kan. Laten we gaan kijken hoe jij een woning kan krijgen’. Of het kan, maar dan moet je door heel veel stappen heen of honderden euro’s neerleggen om een woning te kunnen krijgen. Anders ben je machteloos.

Dit gevoel van machteloosheid leidt soms tot het gevoel dat er een grote kloof is tussen de eigen wereld en die van instituties en politiek.

Toch spraken wij ook jongeren die, zelfs wanneer ze ook gedesillustioneerd zijn, bij de laatste verkiezingen het gevoel hadden dat hun stem wél zou tellen. Dit waren met name jongeren die op de partij Bij1 van Sylvana Simons hadden gestemd. Juist bij een dergelijke nieuwe partij, die zich expliciet

inzet tegen racisme, een belangrijk onderwerp in veel van onze gesprekken, en waarvan het bovendien erg spannend was of ze voldoende stemmen voor een zetel zouden halen, bleek het gevoel dat ‘iedere stem telt’ wél sterk te zijn. Een jonge vrouw gaf hierbij aan dat zij ook de impact van haar stem ziet nu Sylvana Simons daadwerkelijk in de Tweede Kamer zit.

Aanbeveling: Investeer in het scheppen van ruimte voor jongeren in een kwetsbare positie om zich bezig te kunnen houden met politieke thema’s, door urgente problemen in de levens van deze jongeren hoog op de agenda te zetten, vooral in de stadsdelen buiten de ring. Verdiep je daarvoor als gemeente grondig in de leefwereld van jongeren uit wijken waar de participatieve ongelijkheid het grootst is.

4. Representativiteit

Jongeren zijn natuurlijk meer dan alleen jong. Verschillen in gender, culturele achtergrond, huidskleur en sociaaleconomische klasse spelen een grote rol in hun politieke opvattingen en vertrouwen in de politiek. Een categorie als ‘de jongeren’ bestaat niet. Bij een aantal jongeren bleek het gebrek aan politiek vertrouwen verbonden te zijn aan het geringe aantal mensen die zij op zichzelf vinden lijken in het (landelijke) politieke landschap. Het gebrek aan representativiteit was dan ook een belangrijk thema in de gesprekken die wij hebben gevoerd.

Ik weet nog dat er een tijdje geleden een ding was met die treitervlogger en dat Rutte een brief geschreven had aan ‘alle’ Nederlanders. Doe jij effe normaal dacht ik toen. Ga je nou serieus een brief schrijven aan ‘alle’ Nederlanders? Hij spreekt duidelijk niet voor ons, hij spreekt tegen ons, weet je wel. En dan wel zulke brieven schrijven om de samenleving te adresseren maar over dingen zoals de zwartepiet kwestie gewoon nooit iets zeggen... Bij dat soort dingen heb ik gewoon zoiets van, je bent duidelijk niet bezig met wat belangrijk is voor mij, en je bent niet zoals ik ben ofzo, dus daar identificeer ik me dan gewoon echt niet mee en ik denk dat heel veel andere jongeren zich daar ook zo in voelen.

Jongeren beschreven landelijke politici als hoogopgeleide en rijke mensen. Ook merkten zij op dat politici ‘vaak ouder’ zijn, ‘vaker man’, ‘wit’ en ‘niet-islamitisch’. En als mensen die uit ‘goede buurten’ komen en daarom weinig kennis hebben van het leven in wijken zoals Amsterdam Zuidoost, Nieuw-West en Noord. Hierdoor hebben zij blinde vlekken die hen niet geschikt maken om beleid te ontwikkelen dat aansluit bij het leven van jongeren uit deze buurten. Zo versprak een jonge vrouw zich op een veelzeggende manier uit toen zij het over de Tweede Kamer had:

Ja, als je kijkt nu naar de witte kamer, of oh, naar de Tweede Kamer [lacht en doet haar hand voor haar mond]. Oh, heel erg dat ik dat zo zei... Zijn er nog wel heel erg veel Nederlanders. Niet dat dat slecht is, maar het zou wel fijn kunnen zijn als er toch meer diversiteit is.

Als positief voorbeeld werden mensen in de politiek genoemd die wel een diverse achtergrond hebben, zoals Khadija Arib en Kauthar Bouchallikht.

Volgens mij heette ze Khadija of Kauthar. Zij zit bij de partij van Jesse Klaver en is een van de eerste, volgens mij, Marokkaanse vrouwen in de Tweede Kamer als het goed is. Volgens mij ook met hoofddoek. Ik vind dat inspirerend, want ze heeft dat gewoon gedaan. Ik vind ook dat er veel meer diverse mensen moeten zijn in de Tweede Kamer, want we zijn een divers land. Er zijn heel veel culturen en afkomsten hier, al die dingen. Ik vind het wel goed dat ze dat heeft bereikt.

Het zou helpen als er meer diversiteit in de Kamer is, dan zou ik me meer gehoord voelen. Meer moslims in de Kamer, dat zou Wilders niet leuk vinden, maar ik wel!

Wij vroegen jongeren ook om zich voor te stellen dat zij zelf in de Tweede Kamer zaten of in gesprek met politici zouden mogen gaan, en kregen hierbij vaak het antwoord dat zij zich niet op hun gemak zouden voelen.

Wat zou ik dan moeten zeggen? Ze zouden me uitlachen denk ik. Ik zou het denk ik wel lastig vinden, omdat ik me misschien niet begrepen zou voelen. Omdat ik zo'n 21-jarig meisje ben en dan kom ik daar met die grote mannen.

Aanbeveling: Jongeren kunnen niet als een homogene categorie benaderd worden. Verschillende aspecten van hun identiteit hebben invloed op de thema's die zij belangrijk vinden en hun vertrouwen in de politiek. Het is goed om activiteiten die erop gericht zijn jongeren naar de stembus te krijgen, te differentiëren, en daarbij specifiek rekening te houden met de ervaringen van jongeren die zich niet gerepresenteerd voelen.

5. Politiek zelfvertrouwen

Ik zit soms in een identiteitscrisis en ik heb wel meningen, maar ik twijfel daar vaak over. Door deze onrust als het gaat om stemmen heb ik geen motivatie gehad om me te verdiepen in de partijen, hoewel ik politiek zeker een belangrijk onderwerp vind. Ik durf alleen niet te stemmen door de twijfels die ik krijg.

Naast extern vertrouwen was ook intern vertrouwen een belangrijk thema in de gesprekken die wij met jongeren voerden: het vertrouwen om voldoende (toegang tot) kennis en vaardigheden te hebben om door stemgedrag een verschil te kunnen maken. De meeste jongeren die wij hebben gesproken geven aan dat ze een afstand ervaren tot politici omdat zij een taal spreken die jongeren niet begrijpen. Bovendien hebben politieke partijen ingewikkelde programma's met veel onderlinge verschillen. Veel jongeren gaven aan dat ze nergens de benodigde vaardigheden leren om de politiek goed te kunnen volgen. Ook tijdens hun schooltijd leren ze het politieke systeem niet beter begrijpen en worden ze niet geholpen hun eigen weg hierin te vinden. Jongeren voelen zich daarom soms niet zeker genoeg over hun eigen visie op politiek om bij verkiezingen een weloverwogen keuze te kunnen maken.

In ons onderzoek merkten we dat jongeren juist behoefte hebben aan het 'oefenen' met nadenken en discussie over politieke onderwerpen. Tijdens de straatgesprekken reageerden de meeste jongeren die wij aanspraken bijvoorbeeld heel positief op ons verzoek om in gesprek te gaan over het thema politiek. Een aantal jongeren die de landelijke politiek als ver en ontoegankelijk beschouwden, gaven aan een persoonlijk gesprek hierover juist te waarderen. “Er moet meer geluisterd worden naar jongeren, naar ze toekomen, of zelfs op ze afstappen: zoals wat jullie nu doen”, zei een jonge man tijdens een straatgesprek in Amsterdam Nieuw-West.

Aanbeveling: Creëer gelegenheid voor jongeren om op een leuke, veilige en laagdrempelige manier met elkaar in gesprek te gaan over politieke onderwerpen, op plekken waar ze sowieso al komen. Investeer als gemeentelijke beleidsmedewerker of volksvertegenwoordiger zelf ook in regelmatige, kleinschalige gesprekken met jongeren in de wijk, niet alleen in verkiezingstijd.

Soms waren de reacties ook meer terughoudend, bijvoorbeeld wanneer jongeren hoorden dat dit onderzoek een rapportage voor de gemeente zou opleveren. “Gaat de gemeente dit lezen dan? Denk je echt dat ze er iets mee gaan doen?” Zo schetsen de reacties van een aantal jongeren die wij op straat aanspraken een dubbel beeld, waarbij aan de ene kant jongeren zich te weinig aangesproken voelen en de politiek (in Den Haag) zien als iets ver weg, en als iets van mensen die ze niet snel ontmoeten. En aan de andere kant ervaren zij de vraag om in gesprek te gaan al snel als ‘te veel moeite voor niets’, omdat er te weinig vertrouwen is dat er iets mee gaat gebeuren. Daarnaast lieten een aantal jongeren eerst hun vriend of vriendin aan het woord. Sommigen doken in eerste instantie weg in hun telefoon of keken de andere kant op en leken daarmee het gesprek niet meer te volgen. Het tegendeel bleek echter waar: al deze jongeren mengden zich uiteindelijk toch nog in het gesprek. Vaak was dit als er een onderwerp ter sprake kwam dat zij zelf belangrijk vonden of waar ze een recente ervaring mee hadden.

Op het pleintje van de viswinkel in Amsterdam Noord zien we een jonge man en vrouw zitten op een bankje. Lastig om in te schatten hoe oud ze zijn, maar wel boven de achttien jaar denken we. Ze roken en praten met elkaar. Vrouw heeft make-up op, krullen en ziet er verzorgd uit. De man heeft een stoere donkere spijkerbroek en shirt aan. Zijn ogen zijn rood van de wiet. We vragen hen of ze ouder zijn dan achttien. De man zegt "nee" en wijst naar de vrouw "zij wel". Hij draait zijn hoofd weg en friemelt aan zijn aansteker. De vrouw geeft aan dat ze niet heeft gestemd. Ze kijkt soms wel mee op tv, maar daar houdt ze het ook graag bij. Ze heeft het druk, twee banen en een doel voor ogen. Ze heeft geen tijd om zich ermee bezig te houden en ziet ook niet in wat het oplevert. De man begint dan opeens ook te praten. Hij zegt dat hij ons al had zien lopen en daarom wilde hij in eerste instantie niet zeggen dat hij ouder is dan achttien. Hij wilde eerst weten of we oké waren en waar het over gaat: "Ik ga niet zomaar praten".

Bij een aantal gesprekken waarin wij meerdere jongeren tegelijk spraken, viel het op dat zij onderling erg verbaasd of soms ongemakkelijk reageerden toen zij hoorden over elkaars stemkeuze.

We zien drie jonge mensen: een witte jonge vrouw, een jonge vrouw van kleur en een jonge man van kleur. Ze zitten op een bankje vlakbij het Station Bijlmer Arena te kletsen. Ze zijn een beetje moe want ze hebben net gewerkt. We vragen of ze gestemd hebben en de eerste jonge vrouw zegt: "Ja, maar ik heb mijn moeder laten stemmen op Fleur van de PVV". De jonge vrouw van kleur kijkt erg ongemakkelijk. Daarna zegt ze zelf: "Nee, ik heb niet kunnen stemmen want er was toen net iemand overleden in de familie". En de jongen antwoordt snel daarna: "Ja, ik heb op Bij1 gestemd". De jonge vrouw van kleur lijkt dat aan te moedigen en zegt "Yes!" Ze draait haar hoofd van de andere jonge vrouw weg, en lijkt geen contact meer met haar te maken. Er valt een ongemakkelijke stilte.

Het werd tijdens deze gesprekken duidelijk dat het voor jongeren niet altijd vanzelfsprekend is om met elkaar over politieke voorkeuren en stemgedrag te praten, zelfs niet tussen jongeren die bevriend zijn. Grote verschillen in politieke keuzes kunnen soms tot ongemak en afstand leiden, zoals blijkt uit bovenstaand fragment. Verschillen van mening over politieke kwesties raken jongeren weldegelijk, ook als ze niet gewend zijn om er openlijk over te praten.

Veel jongeren interesseren zich wel voor politieke en maatschappelijke onderwerpen, maar zijn het niet gewend om hier met leeftijdsgenoten over van gedachte te wisselen. Juist omdat gesprekken over politiek niet altijd vanzelfsprekend zijn, is de kans groot dat jongeren zich alleen in het bijzijn van gelijkgestemden uitspreken over hun politieke opvattingen. Ook de online ‘filterbubbels’ waar jongeren zich in begeven maken het lastig om in aanraking te komen met andere opvattingen.⁵ Het leren omgaan met verschillende visies dreigt zo naar de achtergrond te verdwijnen. Dat is jammer, omdat jongeren juist ook hun eigen visie kunnen ontwikkelen door die te vergelijken met de visie van andersdenkenden. Zowel uitdrukking kunnen geven aan je eigen politieke opvattingen, als het kunnen omgaan met de opvattingen van anderen kan bijdragen aan het politieke zelfvertrouwen van jongeren.

⁵ Zie ook: <https://nos.nl/collectie/13860/artikel/2371591-het-internet-als-echokamer-politieke-filterbubbel-is-op-youtube-snel-gemaakt>

Aanbeveling: Faciliteer ook gesprekken over politieke kwesties tussen jongeren met verschillende achtergronden en visies, die het niet vanzelfsprekend met elkaar eens zijn. Zorg daarbij voor goede begeleiding en een veilige sfeer.

6. Politieke educatie

Jongeren zijn officieel op hun achttiende volwassen, maar volwassen worden is een langer proces. Jongeren in de levensfase van rond de 18 tot 27 jaar zijn *emerging adults* (Arnett, 2001). Ze bevinden zich in een ‘tussenfase’ die zich enerzijds kan kenmerken door een gevoel van onbegrensde mogelijkheden, en anderzijds door onzekerheid over zichzelf snel opvolgende veranderingen. Jongeren zijn op zoek naar wie ze zijn en waar ze voor staan. Identiteitsverkenning en identiteitsvorming spelen daarin een belangrijke rol. Voor veel jongeren is politiek een soort oefendomein waarin zij kunnen experimenteren met meningen, standpunten, interesses en/of politieke acties.

Politieke educatie kan hier een belangrijke rol in spelen. Maar vrijwel alle jongeren vonden dat ze te weinig over politiek hadden geleerd. Met name het ontbreken van aandacht voor meer praktische politieke vaardigheden werd gezien als een gemiste kans. Jongeren hadden willen leren debatteren om verschillende standpunten te verkennen, discussiëren over politieke thema’s, uitzoeken wat jongeren persoonlijk belangrijk vinden en gedegen onderzoek doen naar partijprogramma’s en politieke resultaten.

Een jonge man vertelt dat er bij hem op school helemaal geen aandacht is geweest voor politieke educatie. Later vertelt hij dat hij wel maatschappijleer heeft gehad op school en geschiedenislessen waarin politiek aan bod is gekomen, maar die lessen vond hij niet zinvol. Hij heeft niet het gevoel de vaardigheden te hebben om te stemmen en had liever praktische informatie gehad over hoe hij een politieke mening kan vormen, hoe je daarover in gesprek gaat, en welke partijen wat doen en waarvoor staan.

Het verhaal van deze jongen sluit aan bij onderzoek waaruit blijkt dat jongeren die meer praktisch worden opgeleid op het vmbo en mbo vooral leren hoe het politieke systeem werkt en wat er van hen verwacht wordt op het gebied van ‘goed burgerschap’, terwijl jongeren die meer theoretisch worden opgeleid op de havo, het vwo en in het hoger onderwijs meer worden uitgenodigd om hun eigen mening te vormen over politieke onderwerpen en hier mee leren experimenteren. Onderwijskundige Bram Eidhof zegt hierover: “Je ziet dat vmbo-leerlingen de boodschap krijgen dat ze zich moete aanpassen, terwijl ze op de havo en het vwo worden uitgedaagd tot kritische reflectie.”⁶ Uit onderzoek blijkt dat burgerschapsonderwijs op het vmbo vaak bestaat uit basiskennis en sociale vaardigheden, maar veel minder gericht is op politieke inspraak en betrokkenheid (Nieuwelink 2016). Dit heeft gevolgen voor de politieke vertegenwoordiging van jongeren met verschillende opleidingsniveaus: omdat jongeren met een vmbo-achtergrond minder politieke vaardigheden en interesse hebben ontwikkeld en minder stembereid zijn dan jongeren met een vwo-achtergrond, zijn ze ook minder goed vertegenwoordigd in de Tweede Kamer en worden hun belangen minder goed behartigd (Mulder & Thijs, 2021).

⁶ Zie: <https://www.brainwash.nl/een-grote-leider-is-nooit-de-oplossing/iedereen-kijkt-toe-hoe-de-politieke-slinger-traag-door-de-tijd-beweegt-hopend-of-vrezend-dat-hij-naar-links-of-naar-rechts-uitslaat-hun-passiviteit-is-zijn-momentum>

Maar ook hoger opgeleide jongeren zijn ontevreden over hun politieke educatie. In een groep van een studentenvereniging wordt duidelijk dat er grote verschillen bestaan: de een heeft alleen in het eerste jaar van de middelbare school maatschappijleer gehad en de ander zijn gehele middelbareschooltijd. Sommige jongeren vonden de lessen over politiek op school te makkelijk, anderen hadden juist liever meer informatie willen krijgen over de werking van het politieke bestel.

Hoe de politiek echt werkt, dat begreep ik gewoon niet. Ik weet nog goed toen ik [havo] eindexamen moest doen, keek ik vlak ervoor naar het nieuws. Het was een klein stukje van een Tweede Kamerdebat en ik dacht: dus de man achter de microfoon, schreeuwend naar de mensen in die cirkel, is de baas? Hoe dan ook, ik begreep er niks van.

De lessen waarin jongeren wel de ruimte krijgen om te oefenen met hun eigen opvattingen over politieke kwesties hebben ze als het meest waardevol ervaren.

We hadden ook een soort project in de vierde klas. Iedere klas of groep kreeg hun eigen politieke partij aangewezen. En dan moest je een soort debat voeren en moest je je ook voorbereiden en dat maakt het wel echt meteen een stuk leuker. Want dan ben je van oké, wacht, wij zijn nu het CDA, dus dan moeten wij het hiermee eens zijn en hiertegen zijn. En hoe gaan we dit verkopen? Dus ik denk dat in de praktijk brengen, dat heeft het het meest tot leven geroepen.

Veel jongeren willen het politieke proces graag beter leren begrijpen en leren hoe ze daar op verschillende manieren gebruik van kunnen maken: hoe beïnvloedt politiek hen, en wat kunnen zij doen om zelf invloed uit te oefenen? Hoe kunnen ze leren de voor- en nadelen van beleid en standpunten van politieke partijen beter af te wegen?

Aanbeveling: Investeer in politieke educatie die jongeren helpt bij het vormen van hun eigen mening over politieke onderwerpen en bij het discussiëren over politieke thema's met anderen. Biedt naast informatie over het functioneren van het politieke bestel ook informatie aan over partijprogramma's en concrete resultaten van politieke besluitvorming.

Jongeren weten vaak nog niet precies óf ze willen stemmen en waarop ze willen stemmen. Ook kunnen hun opvattingen nog snel veranderen. Het is daarom belangrijk dat de informatie die jongeren krijgen over politieke participatie aansluit bij het exploratieve karakter van de levensfase waar ze zich in bevinden.

De vraag is dan wel of ze toegang krijgen tot de politieke arena of de weg daar naartoe weten te vinden. Het is niet vanzelfsprekend dat jongeren de kans krijgen om de vaardigheden en kennis op te doen die nodig zijn om het oefendomein van de politiek te benutten.

Aanbeveling: Creëer mogelijkheden voor jongeren om laagdrempelig te oefenen met hun eigen opvattingen over politieke thema's, en waar zij voor staan. Dit kan binnen het onderwijs maar ook in activiteiten die buiten het onderwijs worden aangeboden, waarbij sociale professionals een belangrijke rol kunnen spelen in het betrekken van jongeren.

Omdat ze op school weinig begeleiding krijgen in het vormen van hun eigen mening, zijn jongeren aangewezen op andere partijen om hen van informatie te voorzien en te adviseren. Veel jongeren gaan zelf op zoek naar informatie over politieke onderwerpen, vaak online. Maar ook ouders spelen een belangrijke rol in de politieke vorming van jongeren. Zij hebben vaak veel invloed op de manier

waarop jongeren naar politiek kijken. Sommige jongeren gaven aan dat ze niet stemmen omdat hun ouders dat ook nooit doen, anderen zeiden juist wel te stemmen vanwege hun ouders. Een aantal jongeren gaf aan voor dezelfde partij te stemmen als hun ouders, maar bespraken die stemkeuze niet met vrienden of collega's.

We zien een jongeman bij de viswinkel naar binnen lopen om een visje te bestellen. Hij heeft een stoere spijkerbroek aan en een donkere zonnebril op, we kunnen zijn ogen niet zien. Even later loopt hij weer naar buiten. Hij staat te wachten op zijn twee visjes. Hij is 22 jaar oud. We vragen hem of hij gestemd heeft en hij zegt dat hij dat wel heeft gedaan omdat dat moest van zijn vader. “Mijn vader zat echt op mijn huid” zegt hij. We vragen of hij hetzelfde heeft gestemd als zijn vader. Hij lacht en knikt. Hij heeft op dezelfde partij gestemd, omdat zijn vader dat belangrijk vond, anders had hij helemaal niet gestemd.

We zien, meer algemeen, dat er grote verschillen in informatievoorziening bestaan tussen jongeren. De een heeft zeer uitgesproken en politiek actieve ouders en de ander helemaal niet. Ook de media die jongeren tot zich nemen verschilt erg. Juist omdat de verschillen groot zijn is het belangrijk dat jongeren met elkaar kunnen uitwisselen en van elkaar kunnen leren. Een goed gesprek over politiek is uiteindelijk voor alle jongeren interessant.

Verskillende jongeren gaven aan dat ze het belangrijk vinden om meningen te horen die anders zijn dan die van henzelf en/of hun eigen directe omgeving. Maar het is ook belangrijk dat jongeren in contact komen met mensen die op hen lijken of dezelfde belangen hebben. Ze voelen dan dat ze niet de enige zijn die een verandering teweeg willen brengen, maar dat er meerdere mensen zijn die hetzelfde willen bereiken. Dat werkt empowerend.

Ik denk dat als er een groep of kans was om met meerdere mensen samen te komen en dezelfde behoeftes uit te kunnen spreken. Dat we stap voor stap samen met ideeën komen om tot veranderingen en oplossingen te komen. Dat ik me dan veel meer zou verdiepen, omdat ik dan weet: misschien is er nog niets, maar er zijn genoeg andere mensen die dezelfde belangen als mij hebben. Laten we kijken wat we eraan kunnen doen.

Aanbeveling: Faciliteer en stimuleer gesprekken over politiek in de verschillende sociale omgevingen waarin jongeren zich bevinden: op school, thuis, maar ook in de wijk. Jongeren missen kennis over en vaardigheden in het vormen van hun eigen mening en de praktische kant van de politiek. Het oefenen met gesprekken over politiek zorgt voor meer vertrouwen en kan jongeren helpen een volgende keer in hun eigen sociale omgeving het gesprek aan te gaan. Veel jongeren gaven tijdens de interviews en straatgesprekken aan dat ze het leuk vinden om het over politiek te hebben en aan het denken te worden gezet.

7. En... gestemd?

Wij hebben een deel van dit onderzoek uitgevoerd vóór de landelijke verkiezingen van maart 2021 en een deel erna. Hoe kijken jongeren terug op de verkiezingsperiode en het stemmen zelf? Wat vertellen jongeren die niet hebben gestemd ons over hun beweegredenen?

In eerste instantie zeggen jongeren niet veel meegekregen te hebben van de verkiezingen. Later in de gesprekken blijkt vaak dat ze wel stukjes van debatten hebben gezien, bijvoorbeeld in korte fragmenten op Instagram. Veel van hen hebben stemwijzers ingevuld, vaak samen met familieleden. Daarnaast hebben ze Instagram pagina's gevolgd die hen inzicht gaven in partijprogramma's. Ze

benoemen ook politieke gebeurtenissen rondom de verkiezingen, zoals Thierry Baudet die bij Jinek is weggelopen en de val van het kabinet door de Toeslagenaffaire. Het valt jongeren op dat er in aanloop naar de verkiezingen online meer aandacht was voor politieke thema's. Online was het taalgebruik makkelijker, moeilijke woorden werden uitgelegd en er werden duidelijke voorbeelden door middel van plaatjes of quotes gegeven.

Ik vind de verkiezingen vooral moeilijk omdat ik het niet allemaal goed begrijp. Dit keer vond ik handige filmpjes op het internet die me hielpen de Tweede Kamer en de partijen beter te begrijpen. Maar wanneer ik met vrienden praat over stemmen, dan merk ik dat ik niet de enige ben die het stemmen, de partijen en de Tweede Kamer niet helemaal begrijpt. Dit komt vooral omdat er zo veel partijen zijn (wat natuurlijk goed is) maar als je al niet zo veel van het hele proces begrijpt, is het grote aantal partijen overweldigend.

Instagrampagina's die volgens jongeren waardevol waren bij het stemmen:

- Politieke jongeren
- Partijprogramma's in posts
- C'est moco
- Explore-pagina van Instagram
- Impact
- Chnge
- Zenerations
- Feminist

Jongeren die wel hadden gestemd, omschreven het stemmen zelf vaak als 'niet bijzonder' en 'vrij saai'. Sommigen hadden achteraf spijt dat ze er niet zelf iets bijzonders van hadden gemaakt, door bijvoorbeeld op een bijzondere locatie te gaan stemmen of samen met iemand te gaan. Wellicht hadden ze meer van het stemmen verwacht. In de survey gaven jongeren aan dat ze stemmen associëren met enthousiasme en verantwoordelijkheid, en hoop en saamhorigheid, maar frustratie werd even vaak genoemd.

We merkten ook dat jongeren die gestemd hadden hier toch een bepaalde trots aan ontleenden, ook als ze over het algemeen negatief tegenover de politiek stonden. Jongeren die gestemd hebben, geven aan dat ze het ideaal van stemrecht als onderdeel van een representatief democratisch systeem belangrijk vinden, zelfs al vinden ze dat de politiek in de praktijk minder goed functioneert dan ze zouden willen.

Het is een mooi recht om te hebben. Vele anderen leven in onderdrukking en hebben niet de vrijheid om een stem te hebben in de beslissingen die gemaakt worden over het land en automatisch in jouw leven. Daarom vind ik het belangrijk om te beseffen dat het een groot recht is dat ik dit wel kan en dat ik daar dus ook gebruik van moet maken.

Stemmen is belangrijk omdat dit de enige manier is hoe een normale burger enige invloed kan hebben op het bestuur van Nederland.

Stemmen is een grondrecht. Als zwarte vrouw vind ik stemmen belangrijk, omdat het niet vanzelfsprekend is dat ik dat kan/mag. Het is mede door de volksvertegenwoordigers dat daar verandering in is gebracht. De vertegenwoordigers worden door ons, het volk gekozen. Ik vind het belangrijk om te kiezen voor iemand die mijn belangen behartigt.

Ook al zeggen veel jongeren dat ze het niet bijzonder vonden om te stemmen, de handeling van het stemmen lijkt wel degelijk te kunnen bijdragen aan het politieke zelfvertrouwen van jongeren. Tegelijkertijd voelen jongeren die niet hebben gestemd zich hier vaak ook niet helemaal goed bij.

We zien op een voetbalpleintje in Nieuw-West A. in de schommel zitten. Hij heeft mooie groene ogen en een Marokkaanse achtergrond. Hij is 23 jaar en heeft niet gestemd. Nooit gestemd benadrukt hij. Zijn vrienden stemmen allemaal niet en praten ook niet over politiek. Ze komen alleen om te voetballen. Behalve twee dan, M. en G., zij discussiëren over van alles in de politiek. M. zit ook in de PvdA. “Zij weten echt heel veel”, zegt A. Maar met hen wil hij niet meediscussiëren, hij wuift met zijn hand: “Je kan daar niet van winnen. Dit [gesprek] is anders.” wijzend naar ons. Even later komt een aantal vrienden aanlopen om te voetballen. Hij roept er een bij. Zodra hij weet waar ons gesprek over gaat, vertelt hij meteen dat hij heeft gestemd, op GroenLinks. Ik zie ongemak ontstaan bij A., hij kijkt naar de grond. Zijn vriend legt uit dat hij op GroenLinks heeft gestemd vanwege milieu en klimaat: “Ik wil niet dat we onszelf vermoorden. Maar verder doe ik er niet veel mee hoor, met politiek.” “Zie je wel” roept A. meteen.

De jongeren die niet hadden gestemd gaven hier heel uiteenlopende redenen voor. Net zoals ‘de jongeren’ niet bestaan, bestaan ‘de niet-stemmers’ dus ook niet. Sommigen hadden niet gestemd vanwege een gebrek aan vertrouwen in de politiek, anderen stemden niet vanuit religieuze overtuiging of omdat ze zich liever op een andere manier met maatschappelijke kwesties willen bezighouden. Van de 13 niet-stemmende jongeren die onze enquête hebben ingevuld, deed ongeveer de helft dat wegens een gebrek aan vertrouwen in de politiek.

Jongeren bleken ook vaak geen ideologische, maar vooral praktische redenen te hebben gehad om niet te stemmen. Er waren jongeren die hun stempas waren kwijtgeraakt of zelfs nooit hadden ontvangen omdat ze bijvoorbeeld recentelijk verhuisd waren. Sommige jongeren gaven aan vergeten te zijn om te gaan stemmen, omdat ze andere dingen aan hun hoofd hadden. We spraken verschillende jongeren die niet bewust niet gestemd hadden, maar er geen prioriteit aan hadden kunnen geven. Twijfels aan het effect van hun stem, en het gevoel niet goed genoeg geïnformeerd en voorbereid te zijn, verhoogden voor sommigen de drempel om naar de stembus te gaan.

Aanbevelingen: Zet in op begrijpelijke informatievoorziening via social media voor jongeren over de verkiezingen en het stemmen. Maak korte fragmenten in begrijpelijke taal over onderwerpen die voor jongeren belangrijk zijn.

Ga met jongeren in gesprek over hun favoriete accounts op social media. Bekijk ook zelf welke onderwerpen er veel worden *geliked*. Welke discussies worden er in de reacties gevoerd? Welke taal wordt er gesproken? Welke afbeeldingen worden gebruikt? Wie zijn de makers/eigenaren van deze accounts?

Organiseer activiteiten/campagnes waarbij jongeren worden aangemoedigd om samen naar de stembus te gaan. Maak het een bijzondere dag (bijvoorbeeld door jongeren er vrij voor te geven, een feestelijke setting te creëren en aandacht te hebben voor het trotse gevoel na afloop van het stemmen). Leg de nadruk tegelijkertijd ook op de onzekerheid die jongeren voelen: het is oké om niet 100% zeker te zijn van je stem, twijfels te hebben, je zorgen te maken over de toekomst, het niet te begrijpen en vragen te stellen.

8. Adviezen van jongeren

We hebben ook gevraagd naar adviezen om de betrokkenheid van jongeren bij de representatieve democratie te vergroten. Jongeren gaven aan dat vooral meer en betere informatie over de politiek, de partijen en het stemmen zou helpen om meer jongeren naar de stembus te krijgen. Stemmen ‘leuker’ maken vinden jongeren veel minder relevant. Het belang van politieke educatie wordt hier dus ook weer benadrukt.

Het zou ook helpen als er op meerdere dagen gestemd kan worden. Een jongere suggereerde: “Maak er een vrije dag van zodat iedereen de kans heeft om te stemmen. Zorg dat per post stemmen voor iedereen die dat wil mogelijk is”. Een andere gaf aan dat er vooral bij verkiezingen van lokale overheden nog veel te verbeteren valt. “Ik en vele andere studenten staan niet ingeschreven op de plek waar we studeren. We worden zo buitengesloten.”

Tijdens de straatgesprekken hebben we jongeren ook gevraagd om adviezen voor de gemeente en de politiek. Opvallend was dat jongeren die grote afstand voelden tot de gemeente en de politiek het moeilijk vonden om te bedenken wat deze anders zouden kunnen doen. Het viel vaak even stil en jongeren gaven soms aan dat ze hier echt even over na moesten denken of moeite hadden met deze vraag. Op een gegeven moment zorgde het stellen van deze directe vraag ook voor ongemak bij ons als onderzoekers. Want zijn jongeren wel degenen die zouden moeten bedenken hoe de afstand tot de politiek verkleind kan worden? Is het niet ook aan politici, beleidsmakers en andere overheidsfunctionarissen om zelf initiatieven te nemen om de kloof te dichten?

We benaderen een jongen van kleur die aan het werk is in een winkel die voedingssupplementen verkoopt. De jongen heeft een baard en grote donkere ogen met lange wimpers. Hij draagt een trainingspak en zit onderuitgezakt achter de kassa. Hij heeft geen vertrouwen in de politiek, omdat hij geen verandering ziet, zegt hij. Hij was een keer op schoolreisje naar het parlement. Ze mochten vragen stellen, maar zijn vraag werd genegeerd. Op andere vragen werd geen direct antwoord gegeven, maar er omheen gedraaid. Later vroeg hij of wij van een politieke partij zijn en wat we precies doen. Toen we het doel van het onderzoek uitlegden reageerde hij: “Gaan ze dat lezen dan wat jullie gaan schrijven naar de gemeente? Ze hebben andere prioriteiten, andere dingen te doen”.

Sommige jongeren hebben zelf geen behoefte om dichterbij het politieke systeem te komen, omdat ze er geen vertrouwen in hebben. Daarnaast voelt de politiek en de gemeente voor sommige jongeren zo ver weg, dat ze zich niet kunnen inbeelden wat politici of beleidsmakers anders zouden kunnen doen om dichterbij te komen.

Het is dan ook de vraag waar de behoefte om jongeren, de politiek en de gemeente dichterbij elkaar te brengen vandaan komt. Is dit een behoefte van jongeren zelf, of van de gemeente? Het lijkt ons belangrijk om bij activiteiten om de opkomstbevordering onder jongeren te verhogen steeds helder voor ogen te houden op welke jongeren deze activiteiten zijn gericht. Jongeren die zelf geen behoefte hebben om deel te nemen aan de politiek zullen anders reageren dan jongeren die die behoefte wel hebben, maar zich onzeker, buitengesloten of slecht geïnformeerd voelen.

Ons eigen ongemak bij het vragen naar adviezen kwam ook voort uit een gevoel van onmacht bij bepaalde onderwerpen die ons direct raken. Veel van de maatschappelijke zorgen die de jongeren naar voren brachten, delen wij met hen. Ook wij zien hoe moeilijk het is om de soms twee hele verschillende werelden van jongeren en formele politiek dichterbij elkaar te brengen.

Toch gaven jongeren ons de volgende adviezen mee:

- Wees eerlijk en transparant: doe geen valse beloftes die niet waargemaakt kunnen worden. Jongeren willen graag resultaat en waarneembare verandering zien, het liefst dichtbij, bijvoorbeeld

in hun eigen buurt. Zij willen ook graag weten hoe lang iets ongeveer gaat duren en uitleg waarom iets nog niet lukt.

- Help jongeren bij het formuleren van hun stem: jongeren vinden het (soms) spannend om voor hun mening uit te komen omdat ze bang zijn erop afgerekend te worden. Zorg dus ook voor een veilige omgeving waarin dit soort gesprekken gevoerd kunnen worden.
- Zorg voor positieve ervaringen met ‘de politiek’. Als jongeren worden betrokken, luister dan met volledige aandacht en wees oprecht nieuwsgierig naar hun perspectief. Het contact tussen jongeren en politici zou niet moeten bestaan uit eenrichtingsverkeer waarin alleen gezonden wordt.
- Begeef je in de leefwereld van jongeren en zorg voor individuele zichtbaarheid. Jongeren waarderen een menselijke benadering en willen graag echt contact met een echt mens.

Even later als we naar de auto lopen komt een jonge man naar ons toe. Hij roept: “Naar jullie moet ik luisteren, jullie zijn docent toch?” We lachen. Hij zegt “Ik hoorde het van de jongens daar”, wijzend naar de snackbar. We vertellen over het gesprek dat we net met ze hebben gehad over de huizenmarkt. De man is het eens met de jongens, daar moet inderdaad verbetering in komen. Terwijl hij ons zonnebloempitten aanbiedt, zegt hij ook dat er meer geluisterd moet worden naar jongeren, naar ze toe komen, zelf op ze afstappen: “Zoals wat jullie nu doen”.

Referenties

Anderson, M. R. (2010). Community Psychology, Political Efficacy, and Trust. *Political Psychology*, 31(1), 59-84.

Arnett, J. J. (2001). *Adolescence and Emerging Adulthood: A Cultural Approach*. Prentice Hall.

Fisher, D. R. (2012). Youth Political Participation: Bridging Activism and Electoral Politics. *Annual Review of Sociology*, 38(1), 119-137.

Hooghe, M., & Marien, S. (2013). A Comparative Analysis of the Relation between Political Trust and Forms of Political Participation in Europe. *European Societies*, 15(1), 131-152.

Kaulingfreks, F. (2017). *Straatpolitiek: Op zoek naar nieuw engagement*. Amsterdam: Boom uitgevers.

Mulder, L., & Thijs, T. (2021, 28 mei). 'Maak werk van burgerschapsonderwijs, vooral op het vmbo'. Geraadpleegd van <https://www.socialevraagstukken.nl/maak-werk-van-burgerschapsonderwijs-vooral-op-het-vmbo/>

Nieuwelink, H. (2016). Gelijke mogelijkheden om burgerschap te ontwikkelen? *Maatschappij & Politiek*, 47(5), 24-25.

Norris, P. (2004). *Young People & Political Activism*. Cambridge: Harvard University, John F. Kennedy School of Government.

Vermeulen, F. F., Harteveld, E., & Michon, L. B. (2020). 'Opkomst in Amsterdamse buurten bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2018'.